

KS. ANDRZEJ SACHER
Wydział Prawa Kanonicznego
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID 0000-0003-2777-0411

SYSTEMATYKA KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 ROKU¹

Treść: Wstęp. – 1. Zarys systematyki prawa rzymskiego. – 2. Geneza Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. – 3. Krótka historia redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. – 4. Recepcja systematyki Gajusa i Bernarda z Pawii w CIC/17. – Zakończenie.

Wstęp

Myśl ludzka w dziedzinie szeroko pojętej nauki skłania się nie tylko ku odkrywaniu praw rządzących światem ducha i materii czy też ku ułatwianiu życia w drodze wynalazków, ale stara się również porządkować i systematyzować dotychczasowe osiągnięcia. Nie inaczej jest w dziedzinie prawa i prawa kanonicznego.

Systematyka² prawa jest sposobem „porządkowania, podziału, układu norm prawnych według określonych zasad”³. Stanowi ona

¹ Artykuł w części zawiera wyniki badań zawartych w pracy magisterskiej autora zatytułowanej *Systematyka prawa rzymskiego* obronionej na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL w 2008 r.

² Termin ten pochodzi od σύστημα (gr.) oznaczającego całość złożoną z różnych części, członków, system, organizm; συστηματικός (gr.) oznacza całość ułożoną wedle planu, pewnej zasady, ułożoną wedle pewnej systematyzacji; por. *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. IV, P–Ω, Warszawa 1965, s.v. σύστημα, συστηματικός, s. 248 n.

³ A. DĘBIŃSKI, *Kościół i prawo rzymskie*, wyd. II, Lublin 2008, s. 118.

ustalony układ zespołów norm dotyczących typowych stosunków prawnych. System ten opiera się na rzeczowym kryterium podziału. W nauczaniu prawa, a także w badaniu instytucji prawnych, w których klarowność i jasność norm oraz ich interpretacji jest czymś niezwykle pożądanym, systematyka odgrywa ważną rolę, ponieważ ułatwia przyswajanie wiedzy prawniczej oraz praktyczne stosowanie prawa⁴. Konkretny układ przepisów w zbiorze wyraża mniej lub bardziej doskonale wolę ustawodawcy⁵. Bez niego zbiór prawa staje się niejasny, a przez to wymaga nieustannej interpretacji przez prawników. Dzięki uporządkowaniu przepisów, stosowanie prawa staje się łatwiejsze, a zarazem podnosi się kultura prawna społeczności posługującej się danym zbiorem⁶. Między innymi z takich przyczyn stworzono Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., który w swej strukturze odzwierciedla uznawaną za najdoskonalszą spośród znanych systematyk prawa rzymskiego.

1. Zarys systematyki prawa rzymskiego

Już w starożytnym Rzymie w parze z rozwojem nauki prawa można zaobserwować wysiłki na rzecz przedstawiania prawa zgodnie z zasadami systematyki. Kazuistyczny⁷ charakter prawa nie sprzyjał jednak tym dążeniom⁸. Rzymianie zasadniczo byli niechętni prawu stanowionemu. Wyrazem tego były stosunkowo nieliczne w okresie republiki (ok. 500-27 przed Chr.) ustawy zgromadzeń ludowych (*leges*). Z kolei późniejsze uchwały senatu (*senatus consulta*) oraz konstytucje cesarskie (*constitutiones*) nie regulowały poszczególnych dziedzin życia społecznego w sposób całościowy. Edykty

⁴ C. KUNDEREWICZ, *Rzymskie prawo prywatne*, wyd. II, Łódź 1995, s. 48.

⁵ W. WOŁODKIEWICZ, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978, s. 48.

⁶ A. DĘBIŃSKI, dz. cyt., s. 118; W. WOŁODKIEWICZ, *Systematyka Kodeksu Napoleona*, *Palestra* 3-4 (2005), s. 149.

⁷ *Casus* (łac.) oznacza: kazuś, konkretny przypadek prawny układany odpowiednio do przepisu, o którego wyjaśnienie chodzi; por. J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, wyd. II, Kraków 2005, s.v. *casus*, s. 136.

⁸ A. DĘBIŃSKI, dz. cyt., s. 114.

magistratur rzymskich (*edicta*) uzupełniały luki prawne stosownie do doraźnych potrzeb i to bez jakiegó z góry przyjętej systematyki. Juryści, którzy mają znaczący udział w prawotwórczym procesie, zajmowali się konkretnymi kazusami, udzielali porad, odpowiedzi (*ius respondendi*), opinii prawnych (*opiniones*). Dystansowali się jednak od ogólnych systematyzacji czy definicji. Stąd „rzymski porządek prawny kształtował się w codziennej praktyce, w ścisłym związku z aktualnymi potrzebami społeczno-gospodarczymi, co nie pobudzało działań na rzecz systematyzacji prawa”⁹.

Nie oznacza to jednak, że starożytni nie wytworzyli żadnych systematyzacji na płaszczyźnie prawa cywilnego. W romanistyce wyróżnia się trzy starożytne systematyki – ustawy XII Tablic, edyktu pretorskiego, według *Instytucji* Gajusa – oraz jedną nowożytną – pandektową (*usus modernus pandectarum*). Spośród starożytnych największą rolę odegrała systematyka Gajusa streszczająca się w trzech pojęciach: *personae – res – actiones*¹⁰. Według takiego układu materiał rzymski jurysta stworzył podręcznik prawa składający się z czterech komentarzy, stąd jego pełny tytuł brzmi: *Institutionum iuris civilis commentarii quattuor*¹¹. I chociaż z upływem czasu, zwłaszcza od przełomu XVIII i XIX wieku, kiedy to wytworzyła się systematyka pandektowa, układ materiału prawnego zastosowany przez Gajusa zaczął tracić

⁹ TAMŻE; por. także W. LITEWSKI, *Podstawowe wartości prawa rzymskiego*, Kraków 2001, s. 14-15; M. KURYŁOWICZ, *Prawo rzymskie. Historia. Tradycja. Współczesność*, Lublin 2003, s. 67-68; K. KOLAŃCZYK, *Prawo rzymskie*, zaktualizował J. Kodrębski, wyd. V, Warszawa 2007, s. 26-27.

¹⁰ A. SACHER, *Personae-res-actiones*, w: *Leksykon tradycji rzymskiego prawa prywatnego. Podstawowe pojęcia*, red. A. Dębiński, M. Jońca, Warszawa 2016, s. 285-286.

¹¹ W. OSUCHOWSKI, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, red. W. Litewski, J. Sondel, wyd. III, Warszawa 1988, s. 71-72; M. ŻOŁNIERCZUK, *Zarys prawa rzymskiego. Podręcznik dla studentów prawa*, wyd. II, Lublin 1998, s. 38; por. także W. BOJARSKI, W. DAJCAK, A. SOKAŁA, *Verba iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego*, wyd. III, Toruń 2007, s. 136; R. TAUBENSCHLAG, *Rzymskie prawo prywatne na tle praw antycznych*, Warszawa 1955, s. 44; M. KURYŁOWICZ, A. WILIŃSKI, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, wyd. II, Kraków 2001, s. 50.

na znaczeniu, to jednak znalazł zastosowanie m.in. w pierwszym dwudziestowiecznym Kodeksie Prawa Kanonicznego.

2. Geneza Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Powstanie pierwszego nowoczesnego kodeksu prawa kanonicznego postulowano podczas przygotowań do obrad Soboru Watykańskiego I (1869-1870). Potrzeba jego stworzenia istniała już nawet od trzech i pół wieku i wynikała m.in. z potrzeby *aggiornamento* przepisów prawa¹². Argumentem przemawiającym za podjęciem takiego dzieła były trudności w stosowaniu licznych i rozproszonych przepisów prawnych w administracji i sądownictwie kościelnym oraz potrzeba ułatwienia nauczania prawa kanonicznego¹³. Mnogość kazusów, liczona w dziesiątkach tysięcy, oraz ich rozwiązań nadal była wskazówką do rozstrzygania nowych problemów natury prawnej, co rodziło szereg sprzeczności interpretacyjnych. Na ten problem zwracali uwagę bł. papieżowi Piusowi IX biskupi podczas Soboru Watykańskiego I¹⁴. Poprzez stworzenie kodeksu chciano przejść od prawa kazuistycznego do prawa o charakterze abstrakcyjnym, a także uczynić go lekarstwem na panującą w tym zakresie niepewność systemu prawnego Kościoła¹⁵. Należy jednak zaznaczyć, że nie wszyscy kanoniści tego okresu byli zwolennikami powstania kodeksu. Znaczna ich część postulowała stworzenie zbioru na wzór średnio-wiecznych kompilacji. Uzasadnieniem takiego kierunku prac miało być zachowanie tradycji kanonistycznej. Swój sprzeciw argumentowali także względami politycznymi, wedle których kodeks miał być

¹² C. FANTAPPIÈ, *Storia e significato del Codice pio-benedettino*, w: Kodeks Pio-Benedyktyński między tradycją a rozwojem, red. Z. Janczewski, J. Dohnalik, I. Kilanowski, Warszawa 2017, s. 47.

¹³ R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. I, *Teoria prawa kanonicznego*, Warszawa 2001, s. 35.

¹⁴ C. FANTAPPIÈ, *Storia e significato...*, s. 47.

¹⁵ Szerzej na temat historycznego tła i kontekstu powstania CIC/17: W. URUSZCZAK, *Kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. na tle innych kodeksów prawa w Europie od końca XVIII do początku XX wieku*, w: Kodeks Pio-Benedyktyński między tradycją a rozwojem, red. Z. Janczewski, J. Dohnalik, I. Kilanowski, Warszawa 2017, s. 13-40.

instrumentem legislacji właściwym dla świeckiego prawa. Ostatecznie przeważała jednak opcja opowiadająca się za stworzeniem kodeksu, który dla tej strony dyskursu stanowił symbol państwa nowoczesnego, zdolnego do stworzenia zunifikowanych przepisów prawa na poziomie abstrakcji, a także manifestującego swoją władzę nad obywatelami oraz nad terytorium, co w obliczu utraty terytorium Państwa Kościelnego po 1114 latach jego istnienia nie było bez znaczenia¹⁶.

Prace reformatorskie zapoczątkował dopiero drugi następca bł. Piusa IX – św. Pius X, który 13 marca 1904 r. powołał do istnienia Papieską Komisję ds. Kodyfikacji Prawa Kanonicznego (*Commissione Pontificia per la Codificazione del Diritto Canonico*)¹⁷. W skład tej Komisji wchodziło 16 kardynałów pod przewodnictwem samego papieża. Pod jego nieobecność spotkaniu miał przewodniczyć najstarszy z kardynałów. Funkcja sekretarza została powierzona abp. Piotrowi Gasparriemu, który po przyjęciu kapelusza kardynalskiego 16 grudnia 1907 r. został zamianowany ponensem Komisji¹⁸. Sekretarzami byli Eugeniusz Pacelli, późniejszy papież Pius XII, a także Adam Sapieha – późniejszy arcybiskup krakowski. Prace Komisji od czasu jej powstania aż do promulgacji Kodeksu Prawa Kanonicznego były wspierane przez 79 konsultorów oraz 40 współpracowników¹⁹. Rekrutowali się oni, obok pracowników Kurii Rzymskiej, spośród najwybitniejszych wówczas kanonistów i teologów. Wybrani zostali oni przez samą Komisję, a także z rekomendacji udzielonych przez biskupów, a następnie zatwierdzeni przez Stolicę Apostolską²⁰.

¹⁶ C. FANTAPPIÈ, *Storia e significato...*, s. 48-49.

¹⁷ PIUS PP. X, *Motu proprio de Ecclesiae legibus in unum redigendis «Arduum sane munus»*, ASS 36 (1903-1904), s. 549-551. Niezwykle cenne archiwalia dokumentujące przebieg prac kodyfikacyjnych tej Komisji zawiera Apostolskie Archiwum Watykańskie. Część tych materiałów została wydana drukiem w: B. KLUMPER, *Codex Iuris Canonici. Postulata episcoporum*, Romae 1905.

¹⁸ W. GÓRALSKI, *Kodyfikacja prawa w Kościele łacińskim po soborze watykańskim II*, Płock 1983, s. 28-29.

¹⁹ C. FANTAPPIÈ, *Storia e significato...*, s. 52.

²⁰ W. GÓRALSKI, *Kodyfikacja prawa...*, s. 29

W początkowym okresie prac Papieskiej Komisji ds. Kodyfikacji Prawa Kanonicznego przydzielono po parze konsultorów materię, która miała być przedmiotem ich opracowania. Ich zadaniem było stworzenie odrębnych *vot* zawierających propozycje schematów kanonów. Oddelegowani do danej partii materiału konsultorzy byli specjalistami w danej dziedzinie i zostali zobowiązani do gruntownego i sumiennego studium przedmiotu badań²¹. Wyniki ich prac były następnie publikowane *sub secreto pontificio* na użytek dalszych prac kodyfikacyjnych i stosownie do przyjętego harmonogramu analizowane podczas posiedzeń Sekcji Partykularnych Kodyfikacji Kodeksu. Obrady te odbywały się przez trzy niedziele każdego miesiąca. Na trzecim posiedzeniu *vota* były dyskutowane podczas prac Komisji Specjalnej²². Sprawy większej wagi, zwłaszcza modyfikujące lub wprowadzające nowe rozwiązania do aktualnie obowiązującego prawa, były poddawane pod obrady Komisji Plenarnej Kardynałów²³. *Modus operandi* polegał również na tym, że na każdym kolejnym spotkaniu rewidowano ustalenia przyjęte na poprzednich obradach²⁴. Prace nad powstaniem pierwszego kodeksu zakończył papież Benedykt XV, promulgując go 27 maja 1917 r.²⁵

²¹ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 7, *Regolamento per la Commissione Pontificia istituita dal Santo Padre per la Codificazione del Diritto Canonico*, 11.04.1904, s. 1-2.

²² TAMŻE, s. 3-4.

²³ TAMŻE, s. 4.

²⁴ A. SACHER, *Zasada nieretroaktywności prawa w prawie rzymskim i kanonicznym*, (w druku).

²⁵ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. I/I, Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Lublin 1998, s. 123-131. Szerzej na temat przebiegu prac kodyfikacyjnych oraz promulgacji CIC/17 w: W. GÓRALSKI, *Kodyfikacja prawa...*, s. 28-38; C. FANTAPPIÈ, *Chiesa romana e modernità giuridica*, vol. I-II, Milano 2008.

3. Krótka historia redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Powstający Kodeks Prawa Kanonicznego miał być podobny do wielu nowoczesnych europejskich kodeksów²⁶. Potrzebę stworzenia kodeksu jasnego i prostego postulowano już podczas Pierwszej Audjencji Generalnej Konsultorów Papieskiej Komisji ds. Kodyfikacji Prawa Kanonicznego w dniu 17 kwietnia 1904 r.²⁷ Michał Lega przedstawił wówczas za wzór *Kodeks cywilny Francuzów (Code civil des Français)*²⁸. W takim samym tonie wypowiadało się środowisko naukowe Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego, któremu powierzono pieczę nad stroną merytoryczną prac kodyfikacyjnych.

Wokół nazwy i struktury mającego powstać kodeksu toczyła się zagorzała dyskusja. Na posiedzeniu 26 czerwca 1904 r. głos w tej

²⁶ F. BĄCZKOWICZ, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, oprac. J. Baron, W. Stawinoga, t. I, wyd. III, Opole 1957, s. 84.

²⁷ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 2, busta 7, fasc. 8.03.1904, s. 2. Por. F. BĄCZKOWICZ, dz. cyt., s. 80-84. Szerzej na temat prac kodyfikacyjnych W. AYMAN, *Die Quellen des kanonischen Rechtes in der Kodifikation von 1917*, *Ius Canonicum* 15 (1975), nr 30, s. 79-95; I. SUBERA, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, wyd. II uzup., Warszawa 1977, s. 119-124; A. MOTILLA, *La idea de la codificación en el proceso de formación del Codex de 1917*, *Ius Canonicum* 28 (1988), nr 56, s. 681-689, 704-719; P.G. CHAMOCHIN, *El regimen de la potestad delegada de jurisdicción en la codificación de 1917*, Roma 1991, s. 11-17; P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, dz. cyt., s. 125-129; J. LLOBELL, E. De LEÓN, J. NAVARETTE, *Il libro «De processibus» nella codificazione del 1917. Studi e documenti*, vol. I, Milano 1999, s. 1-86; W. GÓRALSKI, «Nova et vetera». *Kodyfikacje prawa kanonicznego w XX stuleciu*, w: *Starożytnie kodyfikacje prawa*, red. A. Dębiński, Lublin 2000, s. 47-52; R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego...*, s. 35-36; TENŻE, *Europa obojga praw*, Katowice 2006, s. 93-94; C. FANTAPPIÈ, *Per la storia della codificazione canonica (a cento anni dal suo avvio)*, *Ius Canonicum* 16 (2004), s. 41-65; TENŻE, *Chiesa romana e modernità giuridica*, s. 691-804; TENŻE, *Storia e significato...*, s. 45-68; P. GROSSI, *Valore e limiti della codificazione del diritto (con qualche annotazione sulla scelta codicistica del legislatore canonico)*, *Jus* 52 (2005), s. 345-359; C.S. ARANEDA, *La codificación del derecho canónico de 1917*, *Revista de Derecho de la Pontificia Universidad Católica de Valparaíso* 30 (2008), s. 323-347.

²⁸ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 2, busta 7, *Prima Adunanza dei Consultori (17 aprile 1904)*, [b.r.w.], [b.m.w.], s. 4.

sprawie zabrało 14 konsultorów. Dziewięciu z nich opowiedziało się za przyjęciem nazwy *Codex*, dwóch z nich także za *Codex Iuris Canonici*²⁹. Jeden z konsultorów wnioskował o nadanie nowemu zbiorowi nazwy *Breviarium*³⁰. Pojawiła się również propozycja nadania nazwy *Breviarium* lub *Prontuarium Iuris Canonici*³¹. Trzech konsultorów opowiedziało się za określeniem nowego zbioru mianem *Corpus*³². Przeciwno temu ostatniemu wystąpił Beniamin Cavicchioni argumentując to tym, że oznacza ono kolekcję, a przecież nowy zbiór ma nią nie być³³.

W kwestii redakcji materiału prawnego czterech konsultorów z tego samego gremium i na tym samym posiedzeniu opowiedziało się za podziałem na *canones*³⁴, trzech chciało podziału na *canones et paragraphi*³⁵, jeden wniósł, by materiał prawny podzielono na *canones et articuli*³⁶, dwóch na same *articuli*³⁷, a jeden na same *paragraphi*³⁸. Ostatecznie na posiedzeniu tym podjęto decyzję, że nowe dzieło będzie się nazywać *Codex* i będzie złożony z kanonów podzielonych na paragrafy, gdzie okaże się to potrzebne. Szalę tej decyzji miały przeważać również głosy biskupów, do których zwrócono się o wysunięcie postulatów związanych z kodyfikacją. Oni to najczęściej określali nowy zbiór mianem *Codex*³⁹.

²⁹ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 2, busta 7, *Codificazione Del Dirirtto Canonico. Divisione delle materie nel futuro Codice canonico*, 26.06.1904, s. 1-8.

³⁰ TAMŻE, s. 3, 7.

³¹ TAMŻE, s. 3.

³² TAMŻE, s. 1, 5.

³³ TAMŻE, s. 5.

³⁴ TAMŻE, s. 3, 4, 5, 7.

³⁵ TAMŻE, s. 3, 6, 8.

³⁶ TAMŻE, s. 6.

³⁷ TAMŻE, s. 2, 4.

³⁸ TAMŻE, s. 3.

³⁹ TAMŻE, s. 8.

4. Recepcja systematyki Gajusa i Bernarda z Pawii w CIC/17

Profesor Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego – January Buceroni – 24 kwietnia 1904 r. wysłał list do P. Gaspariego, w którym zasugerował, że w nowym kodeksie należy zachować systematykę innych kodeksów cywilnych, „a mianowicie *personae – res – actiones*”⁴⁰. W tym okresie za jedno z najwspanialszych osiągnięć cywilistyki europejskiej uważano właśnie *Code civil des Français* z 1804 r.⁴¹ oraz *Allgemeines Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie* (ABGB) z 1811 r.⁴² Oba wzorowały się właśnie na systematyce prawa zastosowanej przez Gajusa w jego *Instytucjach*.

Zastosowanie systematyki Gajusa w Kodeksie Prawa Kanonicznego jest owocem dość długiego procesu i nie jest prostym przejęciem jej z przywołanych kodeksów cywilnych Francji i Austrii⁴³. Część konsultorów powołanych przez św. Piusa X do prac mających na celu zredagowanie pierwszego kodeksu prawa kanonicznego w ramach Papieskiej Komisji ds. Kodyfikacji Prawa Kanonicznego chciało pozostać wiernymi tradycji kanonistycznej. W tradycji tej liczne zbiory prawa kanonicznego były usystematyzowane na wzór *Breviarium extravagantium* Bernarda z Pawii. Jednak nie on był pomysłodawcą takiego uporządkowania materiału prawnego. Stało się tak zapewne wskutek swoistego renesansu, jaki w ówczesnej bolońskiej szkole Irneriusa przeżywały zbiory składające się na kompilację cesarza Justyniana Wielkiego, wchodzące w skład późniejszego *Corpus Iuris Civilis*⁴⁴. Bernard z Pawii, będący niewątpliwie pod wpływem tego

⁴⁰ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 1, busta 8, s. 1.

⁴¹ K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa 2007, s. 65; TAŻ, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*, Warszawa 1973, s. 92; M. JOŃCA, *Codex*, w: *Leksykon tradycji rzymskiego prawa prywatnego. Podstawowe pojęcia*, red. A. Dębiński, M. Jońca, Warszawa 2016, s. 63.

⁴² K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*, s. 39; G. JĘDREJEK, *Prawo rzymskie a systematyka prawa prywatnego w Polsce w XIX-XX wieku*, w: *Starożytność kodyfikacji prawa*, red. A. Dębiński, Lublin 2000, s. 214.

⁴³ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 1, busta 8, s. 1.

⁴⁴ Nazwa tego zbioru powstała dopiero w XVI w., kiedy to Dionizjusz Gothofredus opublikował go i opatrzył takim tytułem dla odróżnienia od wydanej rok wcześniej

nurtu, przyjął w *Breviarium extravagantium* systematykę zastosowaną w *Institucjach* i w *Digestach* Justyniańskich⁴⁵. Te ostatnie, co nie ulega wątpliwości, zawierają w sobie materiał prawny ułożony wedle Gajusowego *personae – res – actiones*. Oryginalnym wkładem Bernarda z Pawii w tej materii było podzielenie materiału prawnego na pięć ksiąg według porządku określonego przez glosatorów w terminach: *iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen*⁴⁶. W późniejszych czasach taki układ materiału prawnego miał swoje zastosowanie zarówno w zbiorach prywatnych, jak i autentycznych Kościoła⁴⁷. Tym sposobem podział Bernarda z Pawii na pięć ksiąg w połączeniu z systematyką Gajusa znalazł swoje zastosowanie w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Należy nadmienić, że w toku prac poprzedzających bezpośrednie studium nad sformułowaniem poszczególnych przepisów prawa kanonicznego pojawiła się kwestia związana z ewentualnym podzieleniem materiału prawnego na dwa zbiory – jeden *non criminale* i drugi – *penale*⁴⁸. Za takim rozwiązaniem optowali Józef Latini i Franciszek Segna. Z kolei Franciszek da Paola Casetta, poparty głosem Beniamina Cavicchioniego, chciał, by powstał równoległy zbiór źródeł prawa zawarty w jednym lub dwóch nieopasłych tomach⁴⁹. Propozycje te nie zostały zaaprobowane. Później zredagowany przez Piotra Gaspariego i Justyniana Serédiego *Codicis Iuris Canonici Fontes* jest dziełem prywatnym⁵⁰.

zbioru prawa kanonicznego zatytułowanego *Corpus Iuris Canonici*. I. LERACZYK, *Corpus Iuris Civilis*, w: *Leksykon tradycji rzymskiego prawa prywatnego. Podstawowe pojęcia*, red. A. Dębiński, M. Jońca, Warszawa 2016, s. 95.

⁴⁵ K. BURCZAK, „*Quinque compilationes antiquae*” przykładem systematyki oraz współpracy ustawodawcy, sądów i uniwersytetu, Lublin 2020, s. 160-161.

⁴⁶ P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, dz. cyt., s. 92.

⁴⁷ Tamże, s. 161.

⁴⁸ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 2, busta 7, *Codificazione del Diritto Canonico. Divisione delle materie nel futuro Codice canonico*, 26.06.1904, s. 7.

⁴⁹ AAV, Comm. Cod. Dir. Can. Fontes, scat. 2, busta 7, *Codificazione del Diritto Canonico. Divisione delle materie nel futuro Codice canonico*, 8.03.1904, s. 4-5.

⁵⁰ *Codicis Iuris Canonici Fontes*, red. P. Gasparri (vol. I-VI), I. Serédi (vol. VII-IX), Romae, Typis Polyglottis Vaticanis 1923-1939.

Materiał prawny CIC/17, liczący 2414 kanonów, został podzielony na pięć ksiąg wzorem dawnych dekretalów i samego Bernarda z Pawii, jednak w nawiązaniu do systematyki Gajusowej⁵¹. W księdze pierwszej zatytułowanej *Normae generales* zawarto normy ogólne mające zastosowanie w pozostałych częściach *Kodeksu*: przepisy dotyczące stosunku *Kodeksu* do innych przepisów prawnych Kościoła; ustaw kościelnych; zwyczaju; sposobu liczenia czasu; reskryptów; przywilejów i dyspens. W księdze drugiej – *De personis* – zawarto prawo osobowe: o duchownych w ogólności i w szczególności; o zakonnikach i o osobach świeckich. W księdze trzeciej pt. *De rebus* – umiejscowiono prawo rzeczowe regulujące kwestie związane z: sakramentami świętymi; miejscami i czasami świętymi, kultem Bożym; nauczaniem; beneficjami; innymi instytucjami kościelnymi niekolegialnymi; dobrami doczesnymi Kościoła. Księga czwarta – *De processibus* – obejmuje prawo procesowe regulujące: sądy kościelne; proces beatyfikacyjny i kanonizacyjny; postępowanie w sprawach szczególnych. Ostatnia – piąta księga *Kodeksu* – zatytułowana *De delictis et poenis*, dotyczy: przestępstw; kar w ogólności i kar za poszczególne przestępstwa.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. został poddany rewizji i reformie w duchu uchwał Soboru Watykańskiego II. Jego następcy – Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r., a później Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 r. – mimo przejścia z niego wielu uregulowań prawnych, nie zastosowały już systematyki Gajusowej, recypowanej za pośrednictwem Justyniańskich *Institucji*.

Zakończenie

Kodeks Pio-Benedyktyński był milowym krokiem Kościoła w przejściu od prawa kazuistycznego do prawa kodeksowego. To epokowe dzieło na płaszczyźnie kościelnego ustawodawstwa, będące udaną odpowiedzią na potrzeby ducha czasu i na postulaty wielu środowisk eklezjalnych, spotkało się również z wielkim uznaniem wśród

⁵¹ TAMŻE, s. 84-85; A. DĘBIŃSKI, dz. cyt., s. 119.

cywilistów⁵². Stanowi też ostatnie ogniwo w łańcuchu wielowiekowej tradycji zbiorów prawa kanonicznego, których systematyka nawiązywała zarówno do dzielenia materiału prawnego na pięć ksiąg, jak i do Gajusowego *personae – res – actiones*. Zbiory Apostolskiego Archiwum Watykańskiego wyraźnie pokazują, że już na etapie tworzenia CIC/17 część powołanych do tego dzieła konsultorów wyraźnie dążyła do zerwania z niektórymi walorami prawa rzymskiego recypowanego niegdyś w prawie kanonicznym. Tym razem jednak systematyka rzymskiego jurysty tę niechęć zdołała jeszcze przewyciężyć.

The systematization of the Canon Law of 1917

In the article entitled *The systematization of the Canon Law of 1917* the author presents the course of the discussion of the members of the Papal Commission for the Codification of Canon Law with regard to the systematization of the CIC 1917. The article is based on sources and presents an analysis of the preserved archives created in the course of the activities conducted by the above-mentioned commission and located in the repository of the Vatican Apostolic Archive.

SŁOWA KLUCZOWE: systematyka prawa rzymskiego; systematyka Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.; Gajus; Bernard z Pawii; Apostolskie Archiwum Watykańskie

KEYWORDS: systematization of the Roman law; systematization of the Canon Law of 1917; Gaius; Bernardus of Pavia; Vatican Apostolic Archive

NOTA O AUTORZE

KS. DR ANDRZEJ SACHER – adiunkt w Katedrze Historii, Teorii i Norm Ogólnych Prawa Kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, kierownik Zakładu Historii Prawa Kanonicznego, członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, sędzia diecezjalny, specjalizuje się w prawie rzymskim i historii prawa kanonicznego.

⁵² R. SOBAŃSKI, *Europa obojga praw*, s. 93; A. DĘBIŃSKI, dz. cyt., s. 121-122; T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002, s. 103.